

TÁRSADALMON KÍVÜL.

1.

Társadalmon kívül az él, aki a közösségből vagy kiesett, vagy abba be sem lépett, vagy nem találja benne helyét. Van olyan, aki sajátságosképen félig benne van, félig kívüle. Mindenképpen a hibás alkalmazkodás esetéről van szó. De van eset, hogy benne élhetne ugyan, mégis kívüle él; szándékosan, éspedig a legtöbbször tudatosan. Ez az ember alkalmazkodna, ha akarna, de nem akar. Bármiképpen legyen is, akár a hibás alkalmazkodás, akár a tudatos nem-alkalmazkodást véve, az ember a társadalmonkívüliség helyett a magányról beszélne. A magány: sors, alkat, életforma és magatartás; a társadalmi sorssal, a kollektív alkattal és életformával szemben áll. A kettő egymást kizárja. Újabban ezt az életformát úgy hívják, hogy: der Einzelne — magyarul annyi mint: magányos. Szemben a koinos-al ez az idios anthrópos. Nem a közösség, hanem az egyes szellemében élő ember.

A társadalmonkívüliség nem magány. A társadalmat általában organikus szervezetnek gondolják el. Ezt a hasonlatot el kell fogadni, mert nincs jobb. A mai ember szereti az élettani analógiákat és ez talán nem is egészen rossz. A hasonlat értelmében: a társadalomnak vannak sejtjei, vannak szervei, van egyéges felépítése, önkormányzata, középponti irányítása, értékrendje és anyagcseréje. Csupa élettani feltevés, de érthető. Ezen a szervezeten kívül ember élni nem tud. A magány nem is azt jelenti, hogy valaki a kollektívumon kívül van, hanem azt, hogy vagy nem tud, vagy nem akar alkalmazkodni és a kollektívumban, de a kollektívummal szemben áll.

A kollektívumnak sajátos jellege van. Ez a jelleg alaknak, vagy szellemnek, vagy karakternek is hívható. Mindegy. Van benne valami, ami azzá teszi, ami. A társadalom legelső fel-

tétele, hogy társadalom legyen; valami szociális, közösségi, valami kollektív, szóval: társadalmi. A társadalmunkívüliség tehát olyasvalami, amiből a kollektív jelleg, alkat, szellem, karakter hiányzik. Olyan közösség, amely nem közösség, olyan szociális egység, amely sem nem szociális, sem nem egység; olyan társadalom, amely nem társadalom. Olyan társadalom, amely a társadalmon kívül van.

A történet folyamán voltak idők és népek, amikor és amelyeknél valóban megtörtént, hogy a kollektív élet a maga egészében a társadalom szervezetéből kilépett. Kívül tenyészett, kívül nőtt, kívül folytatta anyagcseréjét és szervei kívül működtek. Olyan ez, mint a méhenkívüli terhesség. Ismét élettani hasonlat. A társadalom nem abban az alakban és szellemben élte sorsát, amelyben a társadalom éli, hanem azon kívül. Társadalmon kívül. A társadalom helye üres. Mégsem: — a társadalom helyén van az egyes, a magányos. A helyzet megfordult. A kollektívum szellemét a magányos jelenti és képviseli; a kollektívum pedig teljes egészében magányossá lett. Ami azelőtt a koinos volt, az lett most az idios és ami az idios, az a koinos.

Ilyen helyzet a történetben, amikor Izrael népe kiesett, és a közösség szellemét a próféták képviselték; amikor a görögség társadalmon kívül élt és a kollektívumot a filozófusok: Herakleitosz, Platon jelentették; amikor ma a társadalom társadalmon kívül van és a társadalom szellemét a magányos tartja.

2.

Senki és egy pillanatra se higgye, hogy ezt a paradoxont valaki alaptalanul gondolta ki; vagy ha nem is egészen alaptalanul, de túlzottan. Tisztában kell lenni azzal, hogy a világ alaptermészete nem a vak gépiesség, hanem a végtelen rugalmasság. Nem a mechanikus törvények, hanem a határtalan szabadság világában élünk. Ebből az következik, hogy amit az ember el akar érní, azt valóban el is éri. Miért? Mert a vüág abban az irányban tágul, amelyben tágítják. Az emberiség az elmúlt évszázadok alatt következetesen olyan életrend megvalósítását erőszakolta, amely a társadalom szellemével szemben állt. S ez az életrend most itt van. Ám lássa, mit akart. Olyan kollektívumot akart, amely nem kollektívum, olyan közösséget,

amely nem közösség; olyan társadalmat, amely a társadalmon kívül van.

Európa történetében volt egy fordulópont, hogy mikor, azt senki sem tudja. A keltezések a legkritkább esetben találóak; valószínű, hogy mindig a korábbi a helyes. Ebben az időpontban felmerült valami eddig nem ismert szenvedély: az értelem. Úgy lépett fel, mint a szenvedélyek megfékezője; mint a zabolátlan elemek ura; mint az ösztönök fegyelmezője. Csak később derült ki, hogy az ösztönök fegyelmezője csak más ösztön; hogy a zabolátlan elemek ura csak *más* elem; hogy a szenvedélyek megfékezője csak más szenvedély. Lehet, hogy a reneszánsz szülte; lehet, hogy a középkoré; az is lehet, hogy a görögségé. Talán még előbbi. Mindenesetre megjelent és az emberi sorsot saját képére teremtette. Értelmessé tette a művészetet, a gondolkozást, az erkölcsöt és a társadalmat. Azt állította, hogy természetes állapotában semmi sem jó; de főként zavaros, alakatlan, át nem látszó, mint az őserdő vagy a tenger mélye.

Ha a keltezések nem is találnak, bizonyosnak látszik, hogy az értelem fokozottabb tevékenységének kezdete arra az időre esik, amit az újkor elejének hívnak. A gondolkozók racionalizáló követeléseit abban az időben kezdték el komolyan venni. A nagyobb lendületet rendszeren Descartes nevéhez fűzik; kibontakozását a XVIII. század felvilágosodásához, diadalát a XIX. századhoz szokták kapcsolni.

Mert az új társadalmi rend fejlődése a gondolkozástól, az írástól és könyvtől elszakíthatatlan. Ez éppen az, ami az értelmesség alapja. Először minden a papiroson és a szobában készül úgy, hogy valaki kigondolja. Az értelem ismertetőjele: morál, művészet, vallás csak úgy helyes, ha ezt előzőleg valamilyen értelmes lény átgondolta. Semmi sem jó, ami ösztönszerű. Az intellektusnak meg kell bírálnia. Az értelem az ítélő. A világ szerkezetére vonatkozó ítéletek összességének értelmi rendszerét tudománynak hívják. Azelőtt a dolgok és így az élet és a sors és az állam és a közösség közvetlen forrása valami más volt; most a közvetlen forrás a tudomány lett. A tudomány a világot nem alkotja, ezt valami más teszi. A tudomány megismeri és bírálja és ítél fölötte. A tudomány értékrendszer; az értelem metafizikája. A tudomány az értelmes világ vallása.

A racionális tudomány elkezdte javítani a természetet. Megtisztította az őserdőt, megfegyvelte az ösztönöket, megfékezte a szenvedélyeket. Átalakította a társadalmat is. Felkutatta az összetartozás törvényeit és feltételeit; a kollektív szerkezet alakját és berendezését; rétegeit, anyagcseréjét, szerveit, működését, célját, rendjét és mialatt fegyvelmezt és kutatott, fékezett és alakított, a társadalmat átemelte saját légkörébe és értelmessé tette. Egyetlen szóval: racionalizálta. S amennyiben még nem tette, úgy tünteti fel, mintha az emberiség még tartoznék vele. Mert a tökéletes rend az értelmi rend, a tökéletes morál az értelmi morál, a tökéletes tudás az értelmi tudás, a tökéletes társadalom az értelemre épített társadalom. Itt minden egyszerű, átlátszó, világos, számszerű, vagyis értelmes. Könnyű megismerni, könnyű kormányozni és semmi sem olyan könnyű, mint benne élni.

3.

Az emberi sors természete, hogy gyökere abba a szférába nyúlik át, amelyet vallásnak neveznek. De ahogy az értelem nem az ösztönök fegyvelmezője, hanem csak egy az ösztönök közül, — nem az elemek ura, hanem csak egy az elemek közül, — nem a szenvedélyek megfékezője, hanem csak egy a szenvedélyek közül, — a világosság ösztöne, a rend eleme, a megértés szenvedélye — a tudomány sem egyéb, mint egy a vallások közül: az értelem vallása.

Az emberi sors gyökere a vallásba nyúlik s ez nem is lehet másképen. Az emberi közösség alapja is vallásos. Minden kollektívum szakrális jellegű. Néhány évszázada Európában a közösség szakrális jellege abban nyilvánlik meg, hogy értelem és tudományos.

Ez a gondolatmenet látszólag messzire vezetett; valójában azonban saját kapujához ért. A kiindulás az volt, hogy a modern társadalom sajátságosképpen társadalmonkívilágban él. Az emberiség maga óhajtott megvalósítani s most elérte. De csak mikor elérte, vette észre, hová jutott. Felmerül a kérdés: mi vezette ide? Válasz: egy szenvedély, amely a világosság szenvedélye: az értelem. A második kérdés: mi volt az, ami ezt a társadalmonkívilágséget megvalósította? Válasz: minden tár-

sadalom alapja szakrális jellegű és ezen az alapvető jellegén épül fel a közösség. Ha tehát a társadalom ma társadalmon kívül van, akkor ez azt jelenti, hogy a társadalom szellemén kívül kell legyen az a vallásos alap is, ami a társadalmat tartja. Ez a kívül levő alap: a racionális tudomány, mint az értelem vallása.

Minden társadalom alaptudatának az örök közösség tudata kell hogy legyen. Minden közösségnek tökéletesnek, legjobbnak és véglegesnek kell magát hinnie és tudnia. Ezért vallásos a társadalom alapja és volt minden társadalom: egyiptomi, kínai, hindu, középamerikai, középkori. Mert minden társadalomban a benne élő ember világának tükörképe valósul meg. A társadalom az elképzelt világ rendjének analógiájára alakul. A hinduk, kínaiak, indiánok világrendjére alakult a hinduk, kínaiak, indiánok társadalma. Ez a világrend képe: mitológia, vallás. Európa társadalma is Európa világképének analógiájára alakul. A társadalom a kozmosz vetülete. Európa vallása az értelem vallása, — a vallástalan vallás, ezért Európa társadalma is vallástalan társadalom. Olyan közösség, amelynek szakrális alapja negatív. A tudomány vallás, — de valláson kívüli vallás. Az európai társadalom, de társadalmon kívüli társadalom.

4.

A helyzetet tökéletesen a magányos fogja megvilágítani. Mert a helyzet sohasem az pusztán, hogy valami megvan, hanem ugyanakkor megvan annak ellenkezője is. A jótulajdonsággal szemben van a rossz, a pozitív arccal szemben a negatív és a kettő együtt van jelen. Sohasem az egyik, vagy a másik tisztán, — a lét mindig nemléttel keverve jelenik meg, a nemléthez beleértve és azzal fenyegetően körülvéve. Ez a dolgok végső és végzetes egyszerűsége, — tulajdonképpen kettőssége.

Ha az ember a biológiai hasonlat mellett óhajt maradni, azt kell mondania, hogy Izrael népének, a görögségnek és más népeknek esetében is és ma is, a társadalom a méhen kívüli terhesség állapotában van úgy, hogy a társadalom él társadalmon kívül, a magányos pedig társadalmon belül. Ez az individuum és kollektívum mai napság oly sokat firtatott és oly nehéz kérdésének megoldása. Az egyén, der Einzelne, ho idios anthrópos, az individuum, aki rendes körülmények között kívül él, az most

belül van és az egész kollektívumot helyettesíti. A közösség pedig, der Allgemeine, ho koinos anthrópos, a kollektívum, aki rendes körülmények között belül él, most kívül van. Az egyén átvette a társadalom szerepét. De nemcsak szerepét: magatartását, felelősségét, morálját, öntudatát is, — az egyénben akkumulálódott minden kollektív erő. Megszoktunk kiválóságot látni olyan történeti alakokban, mint amilyenek a próféták, vagy Herakleitos, vagy Nietzsche, vagy Plátón. Kiválóságot látunk bennük, sőt példaképet. Mi bennük a példa? Tehetségük? Tudásuk? Műveik? Jellemük? Legkevesebb sem. Kiválóságuk jelentősége mindaddig rejtve marad az ember számára, míg nem tudja, hogy ezek azok a magányosak, akik az üresen maradt kollektívumban élnek. A társadalmon kívüliek tudat alatt sóvárogva, sőt irigykedve nézik őket. E magányosok példaszzerűsége az, hogy ők vannak a minden ember számára termékeny élet terében, ők jelentik a közösség szellemét. A magányos a társadalom szakrális voltának öre.

A magányos helyzete azonban sokkal nehezebb, mint első pillanatra gondolni lehetne s mintahogy az irigykedés és sóvárgás elképzeli. Az, hogy a társadalom van társadalmon kívül, a magányos pedig a társadalmon belül, azt jelenti, hogy a magányosban szívódik fel a társadalom minden lételevényisége. Benne folyik le a társadalom küzdelme, élettévesztése, — az egész társadalom, mint sors és végzet erre az egyetlenegy emberre zuhan, mint egy emberfölötti feladat. A magányosok ezt a sorsot a legritkább esetben ismerik fel egészen tudatosan. A modernek közül előlött a tudatosság fölött senki sem rendelkezett. A régiek közül is csak néhány próféta és egészen bizonyosan Plátón. Az összes közösségi erők felhalmozódása egyetlen emberben az ember egyéni sorsát tökéletesen felmorzsolja, — hacsak nem olyan tudatos, hogy megvilágosodva a sorsot magára veszi és magáévá teszi. Ilyen eset volt Platoné. Herakleitos és modern inkarnációja: Nietzsche e sorsban összetörtek. Mert ha valakinek egy egész közösség helyett kell élnie, akkor az individuumot magáról tökéletesen le kell vetnie. Ez a sors nem tűr egyéni célt, szándékot, akaratot, szenvedélyt. Az ilyen emberben az egyén megsemmisül.

De még ha az egyén meg is semmisül és ha sikerül a társada-

lom sorsát tökéletesen magára vennie, akkor is egyetlen ember számára csaknem reménytelen feladatok tömege előtt áll. Az erők a társadalomban el vannak osztva, — főképen a legveszedelmesebbek, a szellemi erők. A magányosban ezek az erők felgyűlnek és az ember szörnyeteggé válik. Az ilyen ember olyan, mint a vulkán. Így támadnak az emberi sárkányok, — magányos államfők, akik kísértetiesen kormányozzák láthatatlan államukat, — magányos tyrannosok, akik az igaziaktól csak abban különböznek, hogy véres uralmukat önmagukban élik, — magányos törvényhozók, akik érthetetlen fanatizmussal hozzák törvényeiket, — magányos főpapok, akik láthatatlan tömegeket vezetnek a szent úton, — Herakleitosok, Platonok, Nietzschek, Macchiavellik, Sorelek, Mazzinik, — s valamennyiük között a legfélelmetesebbek: a magányos királyok, akik szótalantul, elborult kedéllyel, kortársaik előtt félőrültnék tartva élnek maguk előtt is rejtélyes életet.

Van ezekben az embereken valami borzasztóan igaz és valami borzasztóan hamis. Az igaz bennük a rátermettség, ezek az emberek tényleg azok, akik: államfők, törvényhozók, királyok. A hamis bennük az, hogy bár az élet terében állanak, de önmagukkal egyedül s azok, akiknek és akikért ezek az emberek élnek és vannak, éppen a másik oldalon tartózkodnak. A másikon, vagyis kívül. Társadalmon kívül. A társadalmon kívüli ember persze fordítva látja. Számára úgy tűnik, hogy ez az ember képességeit hibásan alkalmazza. Azt mondja, hogy az üzen magányos irreális, idealista, légüres térben áll. Nem veszi észre, hogy a tér nem azért üres, mert a magányos a többitől elrugaszkodott, hanem azért nincs körülötte senki, mert a közösség elhagyta helyét és a közösség szelleméből kiesett, a szakrális alapról lelépett s egyedül a magányos az, aki ott maradt egyedül, mint aki a süllyedő idő csábításának ellenállott, kitartott, a kollektív szellem fenntartója lett és a szakrális alap öre.

5.

Ha az eddig mondottakat egyetlen mondatba kellene összefoglalni, a következőképen lehetne: A társadalmonkívüliség tulajdonképen vallástalanság. Társadalmon kívül az él, akinek sorsa nincsen szakrális alapon. A társadalmonkívüli társadalom

tehát az a társadalom, amelyből a lényegesen társadalmi alap hiányzik. Természetesen fennáll és van és működik; hiszen azzal, hogy valami saját lényegéből kiesik, még exisztálhat; csak az a kérdés, hogyan exisztál. Minden funkció helyén van és teljesíti feladatát, csak éppen valamiképpen helyettesítés-szerűen. Mivel az alap és középpont nem a kollektívum örök és meg nem változtatható alapja és középpontja, az elemek, a folyamat, a jelleg, az alak lassan leveti eredeti természetét és pontosan ugyanolyan, de előjelben más elemmel, jelleggel és alakkal helyettesítődik. Van eset, amikor az életszerű mozgás megtévesztően olyan, mint a gépies; amikor egy mesterséges alak pontosan olyan, mint a természetes; amikor a színlelt folyamat éppen olyan, mint a spontán. A társadalomnak is van autochton és spontán eleme, természete, funkciója, jellege és alakja; az autochton társadalmiság ismertetőjele minden atomjában a szakrális jelleg. És a társadalmonkívüli társadalomban minden pontosan olyan, mint a társadalmi társadalomban, csak éppen, ami itt vitális, az ott mechanikus; ami itt spontán, az ott mesterséges; ami itt ösztönös, az ott szándékolt; ami itt életszerű, az ott gépies Miért? Mert ami itt a szakrális alap, az ott a valláson kívüliség.

Példát erre az esetre felhozni könnyű. Mindenki tudja, hogy Indiában a szudra tulajdonképpen a negyedik, a szolgák kasztja, de nem kaszt. Á papi, harcosi, kereskedői kaszttal szemben és azon kívül ez a kaszttalanság. A szudrának nincs társadalmi helyzete. Társadalmon kívül van. Ahogy Platónnál is a társadalomnak három rendje van: a tanító, a védelmező és a tápláló, — a szolga ezeken kívül és alul áll. A szudra az az ember, aki a többivel szemben nem kétszer, csak egyszer született, vagyis, akiben nem «istenség született meg». A szudra társadalmon kívülisége azonban valláson kívüliség. Amikor a szudrát meghatározza, Manu törvénykönyve azt írja: «Nem méltó arra, hogy a szentségeket fölvegye». Gautama azt rendeli, hogy: «Ha egy szudra a szent Védákat hallgatja, fülét olvasztott ércsel, vagy lakkal kell betömni; ha a szöveget felmondja, nyelvét ki kell vágni; ha emlékezetében tartja, koponyáját ketté kell hasítani».

Újabban több szerző, közöttük Guénon, Evola, Geiger

francia, olasz és német gondolkozók egymástól függetlenül a modern társadalom elszudrásodása következtében, a hindu kasztrendszert alapvető kutatás tárgyává tették. Azt mondják, hogy a vaisya, a kereskedő életkérdése ez: *Mire* van szükségünk? Ezzel szemben a szudra kérdése: *Hogyan* csináljuk meg? Vagyis a kereskedő kérdése, ha alacsony is, de még szellemi, mert csak a szellem döntheti el, hogy mire van szükségünk. Az a kérdés azonban, hogy: Miképen csináljuk meg? — tisztán mechanikus és technikus. Nem nagyobb kérdés ez, mint egy igavonó állaté, vagy gépé. S ezért a szudra, mint személy a «gazdasági céltól el van oldva». Mit jelent ez? Azt, hogy: nem felelős érte, de viszont nem részesül sem előnyében, sem hátrányában. Nem nyerhet és nem veszhet. Csak dolgozik. Egész élete a földre laposodik le. A szudra cél a földi cél: az anyagi és az érzeki. A szudra házasságának célja is csak az érzékek kielégítése. Ezért mondja Gautama a szudra-létet feregszerűnek. Az egyetemes szellem valamiképen benne is megnyilatkozik, de életének értelme nincs közvetlenül az emberben, az énben, hanem csak mint szerszámban, abban, amit tesz és dolgozik.

A szudra és a modern európai emberiség között a hasonlóság félelmetes. Csak egy különbséggel, de ez sem szól az európai mellett. Gautama megparancsolja, hogy a Védák tudásából szudra nem részesülhet, sőt, ha meghallja, forró ércel kell betömni fülét, ha szent szót kimond, nyelvét ki kell vágni, ha szöveget megtanul, koponyáját ketté kell hasítani. Az európai nem élt ilyen embertelen körülmények között, sőt kinyitották előtte a szellemet és eléje szórták, ő maga volt az, amikor szent szót hallott, inkább forró ércet öntött a fülébe, ha megtanult egy mondatot, inkább nyelvét vágatta ki; ha a szöveg fejébe jutott, inkább koponyáját vágatta ketté. Borzadt a szellemtől, menekült a szellem elől, megtagadta a szellemet. Nem más volt az, aki nem eresztette; ő maga volt az, aki eltaszította magát a szellemtől.

S így önmaga számúzta magát a szent szavak világától; önmaga volt az, aki lelépett a szakrális alapról és anyagivá lett, — merőben anyagivá, mint a szudra. Már nem azt kérdi: Mire van szükségünk? — hiszen ha ezt kérdezni még volna szelleme, nem lenne termelési, értékesítési zavar, gazdasági válság, túl-

termelés, gabona, kávé, fűszer, rizs tengerbeszórás, elégetés. Azt kérdezik: Hogyan tegyük meg? Ez a szudra-kérdés. Mintha minden a technikai és mechanikai végrehajtáson múlnék.

Mami mondja, hogy szudra nélkül földi élet nincs. Ma is szükség van a végrehajtóra. De a helyzet ma nem az, hogy van szudra, vagy nincs szudra, hanem az, hogy az egész emberiség szudrává lett. És a hindura sorsa rászakadt, — az európai maga vette magára a tisztátalanságot, maga tette magát olyanná, aki nem méltó arra, hogy a szentségekben részesüljön. És nem is részesül benne. Ezért van a személy a gazdasági céltól eloldva, — ezért nem felelős a munkáért, — ezért az emberiség többsége nem részesül a munkának sem előnyében, sem kárában. Csak dolgozik, dolgozik és egész élete a földre laposodik, — nem a társadalom szerve, csak Brahman lába, csak az a tag, amely a földön kúszik. Életének értelme nincs saját énjében, hanem csak abban, hogy eszköz és szerszám, — gép, vetőgép, vagy guillotín, mindegy — a munka a fontos, az ember nem számít, mert nincs pótolhatatlan ember és mindenki helyettesíthető.

6.

A hindu társadalom kasztrendszeré tulajdonképpen horizontális hierarchia. Legelői áll a brahman, a pap; utána a ksatrja, a harcos; aztán a vaisya, a kereskedő; végül a kasztatlan kaszt, a szudra. S a társadalmi hierarchia nemcsak Indiában ilyen, hanem mindenütt. Ezekon az értékfokokon kívül van azonban egy másik, nem horizontális, hanem vertikális rend. Ez a merőleges fokozat az egész horizontális hierarchiát alapnak veszi. Valaki leélheti sorsát itt, ezen a síkon is. De, ha kiemelkedik és merőleges irányban emelkedik ki, ennek sajátos útja van. A vízszintes út egyik kasztból a másikba, előre vagy hátra. A merőleges út az egész társadalomból, mint emberi közösségből, ki és fel. Nem a társadalmi szint alá, hanem föléje. Mert a társadalmi szint alá süllyedés kivételes eset. Ilyen a gonosztevőé, vagy a betegé, vagy az örülté, vagy a nyomorbetegé. A modern társadalomban ez utóbbira tömeges példa a munkanélküli, aki a közösségből kiesik, kapcsolata elsorvad és egész sorsa a kollektív színvonal alá száll. De ha a kivételes eset oka megszűnik: a gonosztevő megbűnhődik, a beteg meggyógyul, a munka-

nélküli jövedelemhez jut, a közösségben minden zökkenő nélkül újra megtalálja helyét. Ezért a társadalmonkívüliség esete csakis a horizontális társadalmi szint fölé való emelkedésre vonatkozik. A dolog természete azonnal érthetővé lesz, ha az ember a vertikális kiemelkedés első lépcsőfokát megjelöli. Az első fok: a szerzetesség. Még közösség, de már nem a kasztközösség, hanem kasztfölöttiség, társadalmon kívüliség. Ezután következnek az elkülönülés különböző fokai. A merőleges fokok csúcán áll a hinduk szerint: a bhiksu; semmiféle földi vagyonnal nem rendelkezik, kolduló remete, aki néhány rongyba burkolva jár, mástól kapja ételét, szállását, független, szabad, kívül áll szokáson, törvényen, kapcsolatokon, rokonságon. A szerzetesség és a közösségen kívül élő szent koldus fokozatai között vannak a különböző magányosok és remeték és zarándokok.

Ez a vertikális hierarchia két dologra jó példa: az egyik az, hogy a társadalmi közösség szakrális megalapozottsága itt kétséget kizáró módon kitűnik. A társadalomból való kilépés felfelé csakis a társadalom alapjáról lehetséges, ezért a szerzeteségtől a kolduló remetéig valamennyi életforma vallásos. A másik dolog, amire a vertikális hierarchia jó példa, hogy megjelöli azt a küszöböt, ahol a közösségből ki lehet lépni, és ahol be lehet lépni.

Európa eltudományosodott szelleme az utóbbi évszázadok alatt a társadalomnak csak vízszintes tengelyét ismerte. Azt hitte, hogy előrejutni csak úgy lehetséges, ha az ember az utóbbi kasztból átlép az előbbibe. Ezért igyekezett a kasztok között levő válaszfalakat lerombolni, hogy a legelső helyeket is mindenki számára elérhetővé tegye. Tanúi vagyunk annak, hogy ezzel mit ért el. Nem azt, hogy az értékek helyükre jutottak, hanem azt, hogy a közösség a társadalomból kiesett. A tudományos szellemre épült demokrácia és szocializmus jóvátehetetlen vétke volt, hogy az emberiséget összekeverte. Tudomásul kell azonban venni azt, hogy a társadalomnak van merőleges értékrendje is: nem vízszintes, nem a föld felszínével párhuzamos és sík. A dolgok nem olyan laposak, mint ahogy azt a tudomány gondolja. A közösség is, mint minden valóság: négy dimenziós. Mozog és tágul és él, előre-hátra, jobbra-balra, fel-le és ki-be. A társadalom, hogy ismét az élettani hasonlatról legyen szó: test, amelynek van vonala, síkja mélysége és tartama.

Ezzel magyarázatot nyert a magányos helyzete is. A magányos társadalomkívülisége tulajdonképpen társadalmi fok, de a társadalom vertikális kiterjedésében elhelyezkedő helyzet. Egy neme a zarándokságnak és remeteségnek. A magányos az európai társadalom szent koldusa. Ez a társadalmonkívüliség azonban nem a szakrális alapról való letérés, — ellenkezőleg. A koldusban vallásból nem kevesebb van, hanem több. Ezért a szakrális alap, amelyen él a társadalminál mérhetetlenül intenzívebb. Ezért akkumulálhatja magába a kollektív szellemet. Ezért lehet a társadalom vezetője, mint filozófus, vagy költő, vagy próféta, vagy kivételes államférfi, vagy király. S ezért ez a társadalmonkívüliség nem úgy, mint az előbbi: átok, — hanem daimonikus erő megnyilatkozása.

A társadalmon kívül esett társadalom számára a közösség szellemébe való visszatérés küszöbe: a magányos, — az a bizonyos daimonikus erővel rendelkező lény, — a szent koldus. Egyedül ez az ember állott meg azon a helyen, amelyet a közösség elhagyott: a társadalom szakrális helyén. Mikor a közösség temenosz-át, megszentelt körét, mindenki elhagyta, egyedül ő maradt ott és mutatta be az áldozatokat a közösség isteneinek. A körülötte levők szudrákká lettek. Egyedül ő tartott ki s magára vette a társadalom sorsát. Ezért a temenoszba való visszatérés csak a szent kolduson át lehet.

7.

Ez a végső néhány, de fontos szó csak egyet kíván. Az egész idő alatt állandóan, bár különböző megfogalmazásban szó volt arról, hogy a társadalom alapja szakrális. Mindenkinek jóindulatú belátására volt bízva, hogy ezt elfogadja vagy sem. Ez a végső néhány fontos szó azt kívánja, hogy erről az alapról kétségtelen bizonyosságot nyújtson. A bizonyosság sem több, sem kevesebb, minthogy: egyetlen társadalmi jelenség, egyetlen esemény, egyetlen kapcsolat, egyetlen mozzanat sem érhető meg teljesen anélkül, hogy az ember ezt a jelenséget, vagy kapcsolatot, vagy mozzanatot szakrális alapra ne helyezze.

A társadalmonkívüliségnek a mai ember számára közvetlenül átélhető helyzete az a paradoxon, hogy: a közösség van társadalmon kívül és a magányos van társadalmon belül. A maga-

nyos azonban a szent koldus, akinél társadalmi helyzete a társadalmon felüliség. Önként lépett ki és merőleges irányban fel lépett. De ahová lépett, az nem maga által megkonstruált egyetlen és egyéni helyzet. Nem. A vertikális társadalmi rend helyzete és természete éppen olyan, mint a horizontális. Nem csinálja valaki. Van. A magányosság világhelyzet, ami azt jelenti, hogy embertől teljesen függetlenül van és függetlenül attól, hogy betöltik, vagy sem. Van, mint hely. Mint egy csillag a térben, akár lakja valaki, akár nem. És ez a hely mindig is volt. A társadalmon kívüliség a társadalommal együtt a legősibb időktől fogva mindig adva volt. S ezt a helyet az ősnépek is mindenkor, bár ösztönszerűen és tökéletes tudattalansággal, de be is töltötték. A merőleges társadalmi rend csúcsán állott: a magányos, — a szent koldus, — a filozófus és a költő megfelelője, — a király, — a homo mágus.

A homo mágusra volt bízva a törzs, ő volt a törzs és a kozmosz között a közvetítő. Felelős volt a törzsért a kozmosz előtt és a kozmoszért a törzs előtt. Rajta keresztül folyt le a világegyetem és a törzs anyagcseréje, — ismét élettani hasonlat. Ez az őskirály, — az őspüspök: uralkodó és vallásos személy együtt, ő a világon uralkodó legfőbb Hatalom megjelenése. De ugyanakkor egészen más is. ő az áldozat. Az az ember, aki a kollektívum sorsát a maga teljességében és egészében viseli és viselnie kell, mert hiszen azt a helyzetet, amit vállalt, ő jelenti, ő a kollektívum kvintesszenciája. Az egész törzs minden lényének sorsa egyetlen gyújtópontba sűrítve: egyetlen emberbe gyűjtve. A legkollektívebb személy. S éppen ezért ő az áldozat is. Az ősnépekről szóló leírásokból mindenki tudja, hogy az istenkirályt bizonyos pontosan meghatározott idő elteltével rituális formák között megölik. Azok a körülmények, amelyek között ez a királygyilkosság történik, egyes törzseknél mások és mások. Az ok mindig egy: Senki ember ezt a kivételesen magasrendű és halhatatlanul fontos helyet huzamos ideig nem viselheti. Miért? Meg kell kérdezni a modern kor magányosát: mit jelent egyetlen embernek egy kollektívum életét magára venni.

A mai magányos, a platoni-nietzschei filozófus, a szent koldus, a remete, a társadalmonkívüli, tulajdonképpen a társadalom merőleges rendjének legfelső csúcsán álló kollektív helyzet

éspedig ez a helyzet az, amelynek természete, hogy itt minden kollektív tényező egyetlen pontba összefut. És ez a pont és ez az ember és az a hely és az a fok nem egyéb, mint az, amit az ősnépek az istenkirálynak neveztek. Amikor a magányos ma az egész kollektívum sorsát magára veszi, de viszont a közösség szellemében egyedül áll és az egész társadalomban az egyetlen ember, aki a társadalomban él, — akkor ez a magányos önkéntelenül, akarattalanul és tudattalanul az örök emberi kollektívum egy helyét kénytelen elfoglalni. És ez a hely az, amit az istenkirály helyének hívnak.

Íme: a társadalomkívülség kérdése alól a közösség örök szakrális alapja hogyan tűnik elő.

Hamvas Béla.